

حقوق بین الملل خصوصی (۱)

(رشته حقوق)

دکتر حسین آل کجباف

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی ثمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و **کمک درسی** (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	چهارده
راهنمای مطالعه.....	پانزده
هدف کلی کتاب.....	شانزده
فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۱
مبحث اول) تعاریف حقوق بین الملل خصوصی.....	۱
مبحث دوم) منابع حقوق بین الملل خصوصی.....	۳
گفتار اول) منابع داخلی حقوق بین المللی خصوصی.....	۴
۱. قانون اساسی.....	۴
۲. قوانین عادی.....	۴
الف) قانون مدنی.....	۴
ب) قانون تجارت.....	۴
ج) آئین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب (در امور مدنی).....	۵
د) قانون کار.....	۵
هـ) قانون امور حسبی.....	۵
۳. رویه قضایی.....	۵
۴. عرف و عادات.....	۷
۵. عقاید علمای علم حقوق یا دکتربین.....	۷
گفتار دوم) منابع بین المللی حقوق بین الملل خصوصی.....	۸
۱. عهد نامه های بین المللی.....	۸
الف) انواع معاهدات بین المللی.....	۹
ب) معاهدات دوجانبه.....	۹
ج) معاهدات چندجانبه یا جمعی.....	۱۰
د) ماهیت حقوقی معاهدات.....	۱۱
هـ) خصوصیات معاهدات بین المللی.....	۱۲
و) تفسیر معاهدات.....	۱۳
ز) مراجع صالح برای تفسیر معاهدات.....	۱۳
ح) مراجع بین المللی.....	۱۳
ط) مراجع داخلی.....	۱۴
۲. رویه قضایی بین المللی.....	۱۵
۳. عرف بین المللی.....	۱۶
۴. اصول کلی حقوقی بین المللی.....	۱۶

گفتار سوم) اصطلاح حقوق بین الملل خصوصی.....	۱۸
مبحث سوم) قلمرو و جایگاه حقوق بین الملل خصوصی.....	۲۰
گفتار اول) قلمرو حقوق بین الملل خصوصی.....	۲۰
گفتار دوم) جایگاه حقوق بین الملل خصوصی در علم حقوق.....	۲۱
۱. حقوق عمومی و حقوق خصوصی.....	۲۱
۲. حقوق داخلی و حقوق بین المللی.....	۲۲
مبحث چهارم) رابطه حقوق بین الملل خصوصی با دیگر رشته های حقوق.....	۲۲
گفتار اول) رابطه حقوق بین الملل خصوصی با حقوق داخلی.....	۲۲
الف) جهات اشتراک حقوق بین الملل خصوصی و حقوق داخلی.....	۲۲
ب) جهات افتراق حقوق بین الملل خصوصی و حقوق داخلی.....	۲۳
گفتار دوم) ارتباط حقوق بین الملل خصوصی و حقوق بین الملل عمومی.....	۲۴
الف) جهات اشتراک.....	۲۴
ب) جهات افتراق حقوق بین الملل عمومی و حقوق بین الملل خصوصی.....	۲۵
گفتار سوم) ارتباط حقوق بین الملل خصوصی با حقوق تجارت بین الملل.....	۲۶
الف) جهات اشتراک حقوق بین الملل خصوصی با حقوق تجارت بین الملل.....	۲۶
ب) جهات افتراق حقوق بین الملل خصوصی با حقوق تجارت بین الملل.....	۲۶
گفتار چهارم) ارتباط حقوق بین الملل خصوصی با حقوق تطبیقی.....	۲۶
الف) جهات افتراق این دو رشته.....	۲۶
ب) جهات اشتراک حقوق بین الملل خصوصی و حقوق تطبیقی.....	۲۶
گفتار پنجم) جهانی شدن و حقوق بین الملل خصوصی.....	۲۷
مبحث پنجم) فوائد حقوق بین الملل خصوصی.....	۲۸
گفتار اول) فوائد عملی.....	۲۹
گفتار دوم) فوائد علمی حقوق بین الملل خصوصی.....	۳۳
خلاصه فصل اول.....	۳۴
خود آزمایی.....	۳۵

فصل دوم: تابعیت.....	۳۷
مبحث اول) کلیات ومفاهیم.....	۳۸
گفتار اول) منشأ پیدایش تابعیت.....	۳۸
گفتار دوم) تاریخچه تابعیت.....	۳۹
تاریخچه تابعیت در ایران.....	۴۰
تابعیت قبل از رواج نظام قانونگذاری.....	۴۰
تابعیت در ایران پس از تصویب قانون اساسی مشروطیت.....	۴۴
تاریخچه تابعیت بعد از پیروزی انقلاب اسلامی.....	۴۵
گفتار سوم) تعریف تابعیت.....	۴۵
گفتار چهارم) ویژگی های تابعیت.....	۴۹

گفتار پنجم) تابعیت و شهروندی.....	۵۱
گفتار ششم) شرایط تحقق تابعیت.....	۵۲
مبحث دوم) آثار حقوقی تابعیت.....	۵۴
گفتار اول) حمایت سیاسی.....	۵۴
گفتار دوم) بهره مندی اتباع از حقوق.....	۵۸
گفتار سوم) فلسفه پیدایش تابعیت.....	۵۹
گفتار چهارم) اصول و مبانی حاکم بر تابعیت.....	۵۹
اصل اول: هر فردی باید دارای تابعیت باشد(نفی بی تابعیتی).....	۵۹
اصل دوم: هیچ فردی نباید بیش از یک تابعیت داشته باشد (نفی تابعیت مضاعف).....	۶۱
اصل سوم: افراد حق تغییر تابعیت را داشته باشند(تغییر پذیری تابعیت).....	۶۱
مبحث سوم) انواع تابعیت.....	۶۱
گفتار اول) تابعیت اصلی.....	۶۱
سیستم خون (یا تابعیت نَسَبی).....	۶۲
دلایل طرفداران نظریه سیستم خون.....	۶۲
سیستم خاک (یا تابعیت ارضی).....	۶۳
مقایسه بین دو سیستم خاک و خون.....	۶۳
گفتار دوم) انواع تابعیت‌های اصلی ایران.....	۶۴
۱. تابعیت کسانی که پدر آنها ایرانی است (اعمال سیستم خون).....	۶۴
۲. تابعیت ناشی از تولد در ایران یا تحصیل تابعیت با اعمال سیستم خاک (تابعیت ارضی).....	۶۷
الف) تابعیت اطفالی که پدر و مادر آنها غیر معلوم باشد.....	۶۷
ب) تابعیت اطفالی که یکی از والدین آنها در ایران متولد شده باشد.....	۶۹
ج) تابعیت اطفالی که از پدر خارجی در ایران متولد شده باشد به شرط اقامت در ایران.....	۷۲
گفتار سوم) تابعیت اکتسابی.....	۷۴
گفتار چهارم) راههای تحصیل تابعیت ایران.....	۷۵
۱. تحصیل تابعیت ایران بر اساس عمل متقابل.....	۷۵
۲. تحصیل تابعیت به وسیله ازدواج.....	۷۵
۳. تحصیل تابعیت ایران از طریق درخواست و پذیرش دولت.....	۷۶
الف) تشریفات تحصیل تابعیت ایران.....	۷۷
ب) شرایط ماهوی تحصیل تابعیت ایران.....	۷۸
۱. شرط سن.....	۷۸
۲. شرط اقامت.....	۷۹
۳. فراری نبودن از خدمت نظامی و عدم محکومیت به جنحه و جنایت.....	۷۹
۴. شرط مکنت.....	۸۰
گفتار پنجم) نتایج و آثار پذیرش به تابعیت ایران.....	۸۰
۱. مبدأ پذیرش به تابعیت ایران.....	۸۱
۲. آثار پذیرش به تابعیت ایران مربوط به خانواده.....	۸۱

۳. آثار پذیرش به تابعیت ایران مربوط به اولاد..... ۸۱
۴. وظایف شخص پذیرفته شده به تابعیت ایران..... ۸۲
۵. حقوق اشخاص پذیرفته شده به تابعیت ایران..... ۸۲
- مبحث چهارم) از دست دادن تابعیت یا بدون تابعیتی..... ۸۳
- گفتار اول) راههای ایجاد بی‌تابعیتی..... ۸۳
۱. سلب تابعیت در اثر مجازات..... ۸۳
۲. سلب تابعیت در اثر پناهندگی و مهاجرت..... ۸۵
۳. از دست دادن تابعیت به اختیار شخص..... ۸۵
۴. در اثر قانون خاص..... ۸۵
- گفتار دوم) آثار بی‌تابعیتی..... ۸۶
۱. محرومیت از حقوق اجتماعی..... ۸۶
۲. محرومیت از حقوق سیاسی..... ۸۶
۳. عدم حمایت سیاسی کشورها از شخص بدون تابعیت..... ۸۶
- موافقتنامه‌های بین‌المللی برای جلوگیری از بی‌تابعیتی..... ۸۷
- گفتار سوم) موارد ترک تابعیت ایران..... ۸۹
۱. ترک تابعیت ارادی یا ترک تابعیت در اثر تقاضای شخص..... ۸۹
۲. ترک تابعیت زن ایرانی بدون شوهر..... ۹۰
۳. ترک تابعیت زن ایرانی به واسطه ازدواج با تبعه خارجه..... ۹۱
۳. ترک تابعیت اطفالی که به تبعیت پدر تابعیت ایران را تحصیل کرده‌اند..... ۹۲
- گفتار چهارم) شرایط ترک تابعیت..... ۹۲
۱. رسیدن به سن ۲۵ سال تمام..... ۹۲
۲. اجازه هیأت وزراء برای خروج از تابعیت ایران..... ۹۳
۳. انتقال مالکیت بر اموال غیر منقول ظرف یکسال..... ۹۳
۴. انجام خدمت نظام وظیفه..... ۹۳
۵. خروج شخص متقاضی ترک تابعیت از ایران ظرف مدت سه ماه..... ۹۴
- گفتار پنجم) آثار ترک تابعیت..... ۹۴
۱. آثار ترک تابعیت نسبت به شخص متقاضی..... ۹۴
۲. آثار ترک تابعیت نسبت به زوجه و اولاد متقاضی..... ۹۴
- گفتار ششم) رجوع به تابعیت اصلی خارجی..... ۹۴
- مبحث پنجم) بازگشت به تابعیت ایران..... ۹۵
- گفتار اول) بازگشت به تابعیت ایران به علت ترک ارادی تابعیت..... ۹۵
- گفتار دوم) بازگشت به تابعیت ایران زن ایرانی که بر اثر ازدواج با مرد خارجی ترک تابعیت نموده..... ۹۶
- مدارک مورد نیاز برای بازگشت به تابعیت ایران..... ۹۷
- گفتار سوم) دلایل تابعیت ایران..... ۹۷
۱. دلایل اثبات تابعیت ایرانی شخص..... ۹۷
۲. دلایل بیگانه بودن افراد نسبت به ایران..... ۹۸

۳. افرادی که تابعیت آنان مشکوک است	۹۹
۴. مراجع صالح برای رسیدگی به دعاوی راجع به تابعیت	۱۰۰
مبحث ششم) تابعیت مضاعف	۱۰۱
گفتار اول) علل ایجاد تابعیت مضاعف	۱۰۲
۱. اختلاف در روش‌های اعطای تابعیت توسط دولت‌ها	۱۰۲
۲. به علت ازدواج	۱۰۳
۳. تحصیل تابعیت جدید با حفظ تابعیت قدیم	۱۰۴
گفتار دوم) طرق جلوگیری از تابعیت مضاعف	۱۰۵
۱. دکترین (تئوری) عدم مسئولیت دولت‌ها	۱۰۵
۲. نظریه اعمال اولین تابعیت	۱۰۶
۳. نظریه ترجیح تابعیت	۱۰۶
۴. تابعیت مؤثر یا فعال	۱۰۷
گفتار سوم) حل و فصل دعاوی مربوط به تابعیت مضاعف	۱۰۷
گفتار چهارم) پیشینه تاریخی تابعیت مضاعف	۱۰۸
تابعیت مضاعف در دکترین و رویه قضایی بین‌المللی	۱۰۸
الف) رویه قضایی بین‌المللی قبل از سال ۱۹۳۰	۱۰۹
دکترین مساوات	۱۰۹
دکترین ترجیح تابعیت کشور اقامتگاه تبعه مضاعف	۱۱۰
دکترین تابعیت مؤثر	۱۱۰
دکترین ترجیح تابعیت کشور تابع	۱۱۰
ب) رویه قضایی بین‌المللی از سال‌های ۱۹۳۰ تا کنون	۱۱۱
ج) رویه قضایی بین‌المللی از سال ۱۹۳۰ تا ۱۹۵۵	۱۱۱
د) رویه قضایی بین‌المللی از سال ۱۹۵۵ تا کنون	۱۱۲
مبحث هفتم) تابعیت اشخاص حقوقی	۱۱۳
گفتار اول) انواع اشخاص حقوقی	۱۱۴
اشخاص حقوقی حقوق عمومی	۱۱۴
اشخاص حقوقی حقوق خصوصی	۱۱۴
انواع اشخاص حقوقی حقوق خصوصی	۱۱۵
الف) شرکت‌ها و مؤسسات تجاری (انتفاعی)	۱۱۵
ب) مؤسسات غیر تجاری (غیر انتفاعی)	۱۱۵
گفتار دوم) نحوه تعیین تابعیت اشخاص حقوقی	۱۱۶
۱. تعیین تابعیت اشخاص حقوقی (شرکت‌ها) بر اساس تابعیت سهامداران شرکت	۱۱۶
۲. تعیین تابعیت شرکت بر اساس اراده مؤسسين شرکت	۱۱۷
۳. تعیین تابعیت بر اساس محل تعهد پرداخت قیمت سهام	۱۱۷
۴. تعیین تابعیت بر اساس محل تشکیل شرکت	۱۱۷
۵. تعیین تابعیت بر اساس مرکز فعالیت	۱۱۸

۱۱۸.....	۶. تعیین تابعیت بر اساس مرکز اصلی شرکت.....
۱۱۹.....	گفتار سوم) تعیین تابعیت اشخاص حقوقی در ایران.....
۱۱۹.....	خلاصه فصل دوم.....
۱۲۲.....	خود آزمایی.....
۱۲۵.....	فصل سوم: اقامتگاه.....
۱۲۵.....	مبحث اول) کلیات و مفاهیم.....
۱۲۵.....	گفتار اول) تعریف اقامتگاه.....
۱۲۶.....	گفتار دوم) وجوه افتراق اقامتگاه و محل سکونت.....
۱۲۷.....	گفتار سوم) ملاک تفکیک تابعیت و اقامتگاه.....
۱۲۷.....	گفتار چهارم) فوائد و آثار حقوقی اقامتگاه.....
۱۲۷.....	۱. از حیث تعیین قانون صلاحیتدار.....
۱۲۸.....	۲. از حیث تعیین صلاحیت دادگاهها.....
۱۲۹.....	۳. از حیث انجام تکالیف قانونی افراد.....
۱۲۹.....	گفتار پنجم) اصول حاکم بر اقامتگاه.....
۱۲۹.....	۱. اصل لزوم اقامتگاه (داشتن اقامتگاه).....
۱۳۰.....	۲. اصل وحدت اقامتگاه (نداشتن بیش از یک اقامتگاه).....
۱۳۱.....	۳. اصل اختیاری و قابل تغییر بودن اقامتگاه.....
۱۳۲.....	مبحث دوم) تاریخچه اقامتگاه.....
۱۳۲.....	گفتار اول) اقامتگاه در حقوق فرانسه.....
۱۳۳.....	گفتار دوم) اقامتگاه در حقوق اسلام.....
۱۳۳.....	گفتار سوم) اقامتگاه در حقوق ایران.....
۱۳۴.....	گفتار چهارم) آثار و فواید اقامتگاه.....
۱۳۴.....	از حیث تعیین صلاحیت دادگاهها.....
۱۳۶.....	از حیث تعیین قانون صلاحیتدار.....
۱۳۷.....	مبحث سوم) انواع اقامتگاه.....
۱۳۷.....	گفتار اول) اقامتگاه مدنی اشخاص حقیقی.....
۱۳۷.....	گفتار دوم) اقامتگاه اشخاص حقوقی.....
۱۳۸.....	گفتار سوم) اقسام اقامتگاه اشخاص حقیقی در حقوق بین الملل خصوصی.....
۱۳۸.....	۱. اقامتگاه ارادی.....
۱۳۸.....	الف) اقامتگاه اختیاری.....
۱۳۹.....	ب) شرایط تغییر اقامتگاه اختیاری.....
۱۴۰.....	ج) اقامتگاه قراردادی یا انتخاب.....
۱۴۰.....	د) شرایط اقامتگاه قراردادی.....
۱۴۰.....	هـ) آثار اقامتگاه قراردادی.....
۱۴۱.....	و) شرایط انتخاب کنندگان اقامتگاه قراردادی.....
۱۴۱.....	۲. اقامتگاه های اجباری.....

۱۴۱	الف) اقامتگاه زن شوهردار
۱۴۴	ب) اقامتگاه محجورین
۱۴۶	ج) اقامتگاه مأموران دولت
۱۴۷	د) اقامتگاه نظامیان
۱۴۸	هـ) اقامتگاه اشخاصی که نزد دیگری کار می‌نمایند
۱۴۹	مبحث چهارم) اقامتگاه اشخاص حقوقی
۱۴۹	گفتار اول) تعیین اقامتگاه اشخاص حقوقی
۱۵۰	گفتار دوم) ضوابط تعیین اقامتگاه اشخاص حقوقی
۱۵۲	گفتار سوم) اصول و مبانی اقامتگاه اشخاص حقوقی
۱۵۲	الف) اصل لزوم اقامتگاه اشخاص حقوقی
۱۵۲	ب) اصل وحدت اقامتگاه اشخاص حقوقی
۱۵۲	ج) اصل تغییر پذیری اقامتگاه اشخاص حقوقی
۱۵۳	گفتار چهارم) انواع اقامتگاه اشخاص حقوقی
۱۵۳	الف) اقامتگاه واقعی یا حقیقی اشخاص حقوقی
۱۵۴	ب) اقامتگاه قراردادی
۱۵۴	خلاصه مطالب
۱۵۵	خودآزمایی
۱۵۷	فصل چهارم: وضعیت حقوقی بیگانگان
۱۵۷	مبحث اول) کلیات
۱۵۸	گفتار اول) تاریخچه وضعیت بیگانگان
۱۵۸	۱. وضعیت بیگانگان در جوامع ابتدایی
۱۵۹	الف) وضعیت بیگانگان در یونان باستان
۱۶۰	ب) روم باستان
۱۶۰	ج) ایران باستان
۱۶۲	۲. وضعیت بیگانگان در دوران اسلامی
۱۶۳	الف) مدت امان
۱۶۳	ب) انواع امان
۱۶۴	ج) حقوق و آزادیهای بیگانگان یا امتیازات امان
۱۶۴	د) وظایف و تکالیف بیگانگان
۱۶۴	۳. وضعیت بیگانگان در ایران از عصر صفویه تا امروز
۱۶۵	دوران رژیم کاپیتولاسیون
۱۶۵	گفتار دوم) تعریف بیگانه و انواع آن
۱۶۶	اشخاص حقیقی بیگانه
۱۶۶	الف) بیگانه عادی
۱۶۷	ب) بیگانه مجرم فراری
۱۶۷	د) بیگانه مهاجر

۱۶۹	هـ) بیگانه پناهنده.....
۱۶۹	و) بیگانه آواره.....
۱۷۰	ز) بیگانه مأمور.....
۱۷۱	گفتار سوم) اصول حاکم بر حقوق بیگانگان.....
۱۷۱	گفتار چهارم) تعیین و شناسایی حداقل حقوق برای بیگانگان.....
۱۷۳	اول: مبنای فلسفی و اخلاقی براساس حقوق فطری.....
۱۷۳	دوم: مبنای مصالح سیاسی مبتنی بر روح ملیت خواهی.....
۱۷۴	گفتار پنجم) رفتار متقابل دولت‌ها.....
۱۷۵	انواع رفتار متقابل.....
۱۷۵	الف) رفتار متقابل سیاسی.....
۱۷۵	ب) رفتار متقابل قانونی.....
۱۷۶	ج) رفتار متقابل عملی.....
۱۷۶	د) شرط ملت‌های کامله الوداد.....
۱۷۷	گفتار ششم) التزام دولت‌ها در تصویب قوانین داخلی جهت تعیین وضعیت بیگانگان.....
۱۷۸	مبحث دوم) وضعیت حقوقی بیگانگان در نظام حقوقی ایران.....
۱۷۸	گفتار اول) وضعیت حقوق اشخاص حقیقی بیگانه.....
۱۷۸	الف) مقررات اداری راجع به ورود، اقامت و کار اتباع بیگانه در ایران.....
۱۷۹	ب) گذرنامه و روادید.....
۱۷۹	انواع گذرنامه.....
۱۷۹	الف) گذرنامه سیاسی.....
۱۸۲	ب) گذرنامه خدمت.....
۱۸۲	ج) گذرنامه عادی.....
۱۸۲	روادید یا ویزا.....
۱۸۳	انواع روادید یا ویزا.....
۱۸۳	الف) ویزای با حق کار.....
۱۸۳	ب) ویزای تحصیلی.....
۱۸۳	ج) ویزای توریستی یا جهانگردی.....
۱۸۳	د) ویزای دیپلماتیک.....
۱۸۴	هـ) ویزای مطبوعاتی یا خبرنگاری.....
۱۸۴	و) ویزای تجاری.....
۱۸۴	ز) ویزای عبور.....
۱۸۴	ح) ویزای زیارتی.....
۱۸۴	ط) شرایط صدور ویزای ایران.....
۱۸۵	ی) مواردی که مأمورین باید از دادن ویزا به بیگانگان خودداری نمایند.....
۱۸۶	مبحث سوم) اقامت بیگانگان در ایران.....
۱۸۶	گفتار اول) اقامت دائم.....

گفتار دوم) اقامت موقت.....	۱۸۷
گفتار سوم) خروج اتباع خارجه از ایران.....	۱۸۷
استثنائات وارده بر مقررات ورود و خروج بیگانگان.....	۱۸۷
گفتار چهارم) اخراج بیگانه.....	۱۸۸
گفتار پنجم) برخورداری اشخاص حقیقی بیگانه از حقوق خصوصی در ایران.....	۱۹۰
گفتار ششم) استثنائات وارده بر اصل تمتع بیگانگان از حقوق مدنی.....	۱۹۱
۱. حقوق منحصر به ایرانیان و سلب شده از بیگانگان.....	۱۹۱
۲. حقوق راجع به احوال شخصیه بیگانه در ایران.....	۱۹۴
۳. حقوق مخصوص جامعه ایرانی.....	۱۹۵
گفتار هفتم) برخورداری اشخاص حقیقی بیگانه از حقوق عمومی در حقوق ایران.....	۱۹۵
۱. حقوق اساسی و آزادی‌های فردی.....	۱۹۷
الف) حق برخورداری بیگانگان از حیثیت و کرامت انسانی.....	۱۹۷
ب) آزادی بیگانگان در انتخاب مسکن.....	۱۹۷
ج) حمایت از جان و مال بیگانه.....	۱۹۸
د) آزادی رفت و آمد و اقامت بیگانه.....	۱۹۸
هـ) حق برخورداری از آزادی اندیشه و بیان و انجام مسائل مذهبی.....	۱۹۹
۲. حقوق اقتصادی بیگانگان.....	۲۰۰
الف) آزادی بیگانگان در انتخاب شغل.....	۲۰۰
ب) آزادی بیگانگان در استفاده از خدمات عمومی.....	۲۰۰
۳. حقوق قضایی بیگانگان.....	۲۰۰
الف) حق مراجعه به محاکم قضایی.....	۲۰۱
ب) حق انتخاب وکیل توسط بیگانه.....	۲۰۱
۴. حقوق سیاسی بیگانگان.....	۲۰۲
مبحث چهارم) وضعیت حقوقی اشخاص حقوقی بیگانه در ایران.....	۲۰۲
گفتار اول) حقوق اشخاص حقوقی بیگانه در ایران.....	۲۰۳
گفتار دوم) تکالیف و وظایف اشخاص حقوقی بیگانه در ایران.....	۲۰۴
خودآزمایی.....	۲۰۴
پیوست: آیین‌نامه اجرایی قانون اجازه ثبت شعبه یا نمایندگی شرکتهای خارجی.....	۲۰۵
کتابنامه.....	۲۰۹

پیشگفتار

توسعه روزافزون روابط بین دولت ها و افراد و همچنین روابط افراد با یکدیگر در زندگی بین المللی، باعث گردیده تا دولت ها برای رفع نیازهای خود، قوانین و مقرراتی متناسب با نیازهای جوامع خود تصویب نمایند.

اگرچه موضوعات حقوق بین الملل خصوصی در نظام حقوقی ایران، سابقه طولانی دارند و در قانون مدنی پیش بینی شده اند، اما متأسفانه برخی از مقررات آن با نیازهای فعلی همخوانی نداشته و ضرورت اصلاح و مطابقت آنها با مسائل روز مشاهده می گردد.

در برخی از کشورها، راجع به موضوعات حقوق بین الملل خصوصی، مقررات و قوانین مدون مستقلی وجود دارد که این قضیه در نظام حقوقی ایران وجود نداشته و شاید قوانین کنونی ایران پیرامون موضوعات حقوق بین الملل خصوصی، پاسخگوی نیازهای فعلی نباشد و نیاز به اصلاح قوانین موجود توسط قانونگذار می باشد.

با توجه به آنکه هدف اصلی از گنجاندن درس حقوق بین الملل خصوصی در برنامه آموزشی رشته حقوق و علوم سیاسی، آشنا ساختن دانشجویان با مسائل مطروحه در زمینه روابط افراد در زندگی بین المللی است، لذا موضوعات این کتاب براساس سرفصل های تعیین شده توسط شورای عالی برنامه ریزی وزارت علوم و آموزش عالی به قرار زیر می باشد: کلیات حقوق بین الملل خصوصی، تابعیت، اقامتگاه و وضعیت اشخاص حقیقی و حقوقی بیگانگان. امید است که این اثر بتواند مفید فایده قرار گیرد.

در خاتمه از محضر اساتید بزرگوار، صاحب نظران، حقوقدانان محترم و دانشجویان عزیز، تقاضای انعکاس اظهارنظرهای منتقدانه و پیشنهادات ارزشمند خود جهت اصلاح و تجدیدنظر در چاپ های بعدی را دارم.

دکتر حسین آل کجاف

بهار ۱۳۸۹

راهنمای مطالعه کتاب

کتاب حقوق بین الملل خصوصی (۱)، برای آشنایی دانشجویان با موضوعات حقوق بین الملل خصوصی، تألیف و طراحی گردیده است. این کتاب از چهار فصل با عنوان های زیر تشکیل شده است:

فصل اول: کلیات؛

فصل دوم: تابعیت؛

فصل سوم: اقامتگاه؛

فصل چهارم: وضعیت حقوقی بیگانگان.

از خواننده تقاضا می شود جهت درک بهتر مطالب کتاب، به نکات زیر توجه نماید:

۱. جهت درک بهتر، لازم است که فصول کتاب را به همان ترتیبی که نوشته شده است مطالعه نماید.

۲. بهتر است قبل از شروع به مطالعه فصل، خواننده به هدف های کلی و آموزشی توجه نموده و سپس وارد متن گردد.

۳. در پایان هر فصل، خلاصه مطالب آمده است که خواننده برای درک بهتر متن می تواند خلاصه را مورد مطالعه قرار دهد.

۴. پیشنهاد می گردد برای درک بهتر این کتاب، عنوان های هر فصل ابتدائاً بصورت کلی، مطالعه گردد تا نگرش کلی به مطالب آن پیدا شده و پایه و اساس یادگیری کامل گذاشته شود و سپس عناوین هر فصل بصورت جزئی تر و با دقت بیشتر به منظور یادگیری بهتر، مطالعه گردد.

۵. توصیه می شود به منظور اطمینان از میزان یادگیری، بعد از مطالعه هر عنوان، به طرح سوالاتی در مورد آن مطلب و پاسخ دهی به آن اقدام گردد.

۶. بهتر است مطالعه هر فصل همراه با تجزیه و تحلیل مطالب باشد تا یادگیری بیشتری صورت گیرد.

۷. پیشنهاد می گردد جهت مطالعه کتاب، یادداشت برداری و خلاصه نویسی مدنظر خواننده قرار گیرد.

۸. در پایان هر فصل سوالاتی تحت عنوان خود آزمایی مطرح گردیده که می تواند راهنمایی برای آشنایی دانشجویان محترم با نمونه سوالات باشد.

هدف کلی کتاب

هدف اصلی این کتاب، آشنا ساختن دانشجویان با موضوعات مختلف حقوق بین‌الملل خصوصی است که عبارتند از:

۱. کلیات که شامل تعریف حقوق بین‌الملل خصوصی، منابع داخلی و بین‌المللی حقوق بین‌الملل خصوصی، ارتباط حقوق بین‌الملل خصوصی با دیگر رشته‌های حقوق و غیره می‌شود.

۲. تابعیت که شامل: اصول حاکم بر تابعیت، تحصیل تابعیت، ترک تابعیت، تابعیت مضاعف و... می‌باشد.

۳. اقامتگاه، شامل انواع اقامتگاه اشخاص حقیقی و اقامتگاه اشخاص حقوقی

۴. وضعیت حقوقی بیگانگان، اعم از اشخاص حقیقی بیگانه و اشخاص حقوقی بیگانه

فصل اول

کلیات و مفاهیم

هدف‌های کلی

در این فصل، دانشجو با کلیات حقوق بین الملل خصوصی، از قبیل: تعاریف، منابع داخلی و بین الملل حقوق بین الملل خصوصی، قلمرو حقوق بین الملل خصوصی، رابطه (جهات اشتراک و افتراق) حقوق بین الملل خصوصی با سایر رشته‌های حقوق آشنا می‌شود.

هدف‌های آموزشی (رفتاری)

از خواننده انتظار می‌رود پس از مطالعه دقیق فصل بتواند:

۱. حقوق بین‌الملل خصوصی را تعریف نماید؛
۲. منابع حقوق بین‌الملل خصوصی را یاد بگیرد؛
۳. قلمرو و جایگاه حقوق بین‌الملل خصوصی را در علم حقوق بداند؛
۴. ارتباط بین حقوق بین‌الملل خصوصی و دیگر رشته‌های حقوقی را بیان نماید؛
۵. فواید حقوق بین‌الملل خصوصی را توضیح دهد.

مبحث اول) تعاریف حقوق بین‌الملل خصوصی

توسعه و گسترش روزافزون روابط بین‌المللی، توسعه حقوق بین الملل را به دنبال داشته است. روابط بین المللی شامل روابط میان دولتها با یکدیگر، که موضوع مطالعه حقوق بین‌الملل عمومی است و روابط بین دولتها با افراد و افراد با یکدیگر در زندگی بین‌المللی، موضوع حقوق بین‌الملل خصوصی است.

توسعه روابط بین‌المللی چه در زمینه حقوق بین‌الملل عمومی و چه در زمینه

حقوق بین‌الملل خصوصی نیاز به تصویب و تنظیم قواعد و مقرراتی دارد که با توسعه و پیشرفت این روابط، همخوانی و سازگاری داشته و مبتنی بر نیازهای جوامع باشد.

در مورد حقوق بین‌الملل خصوصی، تعاریف مختلفی ارائه شده است که عبارتند از: الف) «حقوق بین‌الملل خصوصی، رشته‌ای از علم حقوق است که از روابط افراد در زندگی بین‌المللی بحث می‌کند».^۱

ب) «حقوق بین‌الملل خصوصی، رشته‌ای از علم حقوق است که، روابط خصوصی افراد را در سطح زندگی بین‌المللی تنظیم می‌کند».^۲

ج) «رشته‌ای است از حقوق، که از روابط افراد تابع دول مختلف بحث می‌کند. در اصطلاح دیگر (که کمتر معروف است) آنرا حقوق خاص خارجی گویند که اصطلاح نارسایی است».^۳

د) «حقوق بین‌الملل خصوصی، شعبه‌ای از حقوق است که قواعد و ضوابط و معیارهای حاکم بر روابط و حقوق افراد در خارج از کشور متبوع را، مورد بحث قرار می‌دهد».^۴

ه) نی‌بویه^۵، معتقد است که: «حقوق بین‌الملل خصوصی، شعبه‌ای است از حقوق موضوعه، که روابط افراد را در زندگی خصوصی به موجب پدیده مرز، تنظیم می‌نماید».^۶

و) پیرمایر^۷، نیز در تعریف حقوق بین‌الملل خصوصی می‌گوید: «حقوق بین‌الملل خصوصی، حقوق خاصی است که بر اشخاص خصوصی، که روابط بین‌المللی با یکدیگر دارند قابل اجرا است. منظور از حقوق خاص این است که فقط مسائلی که جنبه بین‌المللی دارند، در آن، مورد بحث قرار می‌گیرد و عبارت اشخاص خصوصی، در واقع مشخص کننده تفاوت موجود بین حقوق بین‌الملل خصوصی و حقوق بین‌الملل عمومی است».^۸

همانطوریکه، در تعاریف فوق، مشاهده می‌شود فقط بحث از روابط خصوصی

۱. محمد نصیری، حقوق بین‌الملل خصوصی، انتشارات آگاه، چاپ سوم، سال ۱۳۷۵، ص ۱۳.

۲. بهشید ارفع نیا، حقوق بین‌الملل خصوصی، انتشارات بهتاب، چاپ پنجم، ۱۳۸۲، ص ۱.

۳. محمد جعفر جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج دانش، چاپ شانزدهم، ۱۳۸۵، ص ۲۳۲.

۴. سید جلال الدین مدنی، مبانی و کلیات علم حقوق، نشر همراه، ۱۳۷۴، ص ۱۲۵.

5. Niboyet .

۶. به نقل از ارفع نیا، همان، ص ۲.

7. Pierre Mayer

۸. به نقل از ارفع نیا، همان، ص ۳.

افراد با دولتها به میان آمده است، که به نظر می‌رسد، این تعاریف کامل و جامع نمی‌باشند، زیرا ممکن است روابط اتباع داخله نیز به علت یک عامل خارجی مشمول حقوق بین‌الملل خصوصی باشد. مثلاً هرگاه دو ایرانی در ایران قراردادی با یکدیگر منعقد نموده، که موضوع آن قرارداد واقع در خارج باشد، موضوع جنبه بین‌المللی پیدا نموده و وارد قلمرو حقوق بین‌الملل خصوصی می‌گردد.^۱

پس با استفاده از تعاریف فوق، می‌توان حقوق بین‌الملل خصوصی را چنین تعریف نمود:

"حقوق بین‌الملل خصوصی، رشته‌ای از حقوق است که روابط افراد با یکدیگر و همچنین روابط افراد با دولتها، خارج از قلمرو داخلی و در عرصه بین‌المللی را مورد بررسی قرار می‌دهد."

در مورد تعریف فوق، می‌توان به مثال‌های زیر که حاکی از روابط افراد با یکدیگر و با دولت در عرصه بین‌المللی است اشاره نمود:

مثلاً؛ زن و شوهر ایرانی مقیم انگلستان که به علت اختلافات خانوادگی تقاضای طلاق خود را، در دادگاه انگلستان مطرح نموده، با توجه به اینکه براساس قانون ایران (ماده ۷ قانون مدنی)، اتباع ایرانی در هر کجا که باشند احوال شخصیه آنها تابع قانون ایران می‌باشد و همچنین بر اساس قانون انگلستان، مسائل مربوط به احوال شخصیه، پیرو سیستم اعمال قانون اقامتگاه می‌باشد در این حالت تعارض قوانین ایجاد خواهد شد. یا در مورد روابط افراد با دولت‌ها می‌توان گفت که چنانچه تبعه یک دولت در خارج از کشور خود دچار مشکلی شود از آنجاییکه وظیفه هر دولت است که از اتباع خود در مقابل دولتهای دیگر حمایت سیاسی نماید.

مبحث دوم) منابع حقوق بین‌الملل خصوصی

منابع حقوق بین‌الملل خصوصی، از منابع داخلی و منابع بین‌المللی تشکیل می‌شود. منابع داخلی شامل: قانون اساسی، قوانین عادی، رویه قضایی، عرف و عقاید علمای حقوق (دکترین) می‌باشد. منابع بین‌المللی نیز، شامل معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی، رویه قضایی و عرف بین‌المللی است.

۱. سید حسین صفایی، حقوق بین‌الملل خصوصی، نشر میزان، ۱۳۷۴، ص ۱۳.

گفتار اول) منابع داخلی حقوق بین‌المللی خصوصی

۱. قانون اساسی

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، بعنوان یکی از مهمترین و اصلی ترین منابع حقوق بین‌الملل خصوصی ایران، محسوب می گردد. با توجه به اینکه قانون اساسی، بعنوان چهارچوب تمامی قوانین کشور محسوب می شود لذا قوانین عادی، نباید با قانون اساسی مغایرتی داشته باشند.

قانونگذار، صراحتاً در اصول مختلف قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (ق.ا.ج.ا.۱) اصول کلی مربوط به تابعیت، اقامتگاه، حقوق و تکالیف بیگانگان را مشخص کرده است، که می توان به اصول ۱۱ تا ۱۴، ۲۲، ۲۳، ۲۵، ۳۲، ۳۴، ۳۷ تا ۴۲ و فصل سوم قانون اساسی که مشتمل بر ۱۹ اصل بوده و مربوط به حقوق عمومی و آزادی های بیگانگان مقیم ایران می باشد اشاره نمود.

۲. قوانین عادی

قوانین عادی، بعنوان یکی دیگر از مهمترین منابع داخلی حقوق بین‌الملل خصوصی محسوب می شود، که به تبعیت از قانون اساسی، مواد مختلفی مربوط به حقوق بین‌الملل خصوصی در آن قید شده است. منابع داخلی مرتبط با موضوعات مختلف حقوق بین‌الملل خصوصی عبارتند از:

الف) قانون مدنی

در قانون مدنی ایران، مواد مختلفی به بحث حقوق بین‌الملل خصوصی پرداخته که می توان به مواد ذیل اشاره نمود:

مواد ۶، ۷، ۸، ۹۶۶ تا ۹۷۳ قانون مدنی، که به تعارض قوانین اختصاص یافته است. همچنین مواد ۹۷۶ تا ۹۹۰ قانون مدنی مربوط به موضوعات مختلف تابعیت می باشد و مواد ۱۰۰۲ تا ۱۰۰۹ قانون مدنی به اقامتگاه اختصاص دارد.

ب) قانون تجارت

در قانون تجارت نیز، می توان مواد مختلفی که مربوط به حقوق بین‌الملل خصوصی است مشاهده نمود، که عبارتند از: مواد ۵، ۱۱۰، ۲۰۱، ۲۲۰، ۲۸۷، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۱۷، ۵۲۴، ۵۲۵، ۵۸۴، ۵۹۰ و ۵۹۱ (قانون تجارت ایران مصوب سال ۱۳۱۱).

ج) آئین دادرسی دادگاههای عمومی و انقلاب (در امور مدنی مصوب سال ۱۳۷۹)
مواد مرتبط با حقوق بین الملل خصوصی، در آئین دادرسی مدنی، عبارتند از: مواد ۲۰ تا ۲۳، ۵۱، ۵۶، ۱۴۴، ۱۴۵، ۳۴۱، ۳۴۴، ۳۸۰ (۷۰ تا ۷۵، ۱۱۸ تا ۱۲۱، ۱۲۶، ۲۱۸ تا ۲۲۲، ۴۷۰ تا ۴۷۴، ۴۸۲، ۴۸۳، ۵۲۶، ۵۱۵، ۶۲۹، ۶۹۴ (آ.د.م).

د) قانون کار مصوب سال ۱۳۶۹

مواد ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۴، ۱۲۵ (از ۱۲۰ تا ۱۲۹)

ه) قانون امور حسبی مصوب سال ۱۳۱۹ و اصلاحیه ها و الحاقات بعدی
مواد ۵، ۴۶، ۴۸، ۴۹، ۵۱ تا ۵۳، ۶۱، ۶۲، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۲۶ تا ۱۲۹، ۱۳۲ تا ۱۳۶، ۳۳۷ تا ۳۶۲ قانون امور حسبی.

و) قانون اجرای احکام مدنی مصوب سال ۱۳۵۶ مواد ۱ تا ۳، ۱۶۹ تا ۱۷۹.

ز) قانون راجع به ترکه اتباع خارجه مصوب ۱۳۱۰/۳/۱۶.

ح) قانون راجع به ترکه اتباع خارجه مصوب ۱۳۱۱/۲/۲۰.

ط) آئین نامه اجرایی قانون مربوط به ترکه اتباع بیگانه مصوب ۱۳۱۱/۲/۲۰.

ی) آئین نامه اداره حفاظت اموال اتباع بیگانه مصوب ۱۳۲۰/۸/۲۸.

ک) آئین نامه استملاک اتباع بیگانه، مصوب ۱۳۲۸/۵/۲۵.

ل) تصویب نامه راجع به استملاک اتباع مصوب ۱۳۴۲/۷/۱۳.

همچنین، بعضی دیگر از قوانین و آئین نامه های اجرایی مانند: آئین نامه راجع به فوت اتباع بیگانه، قانون نامه تابعیت ایران، نظامنامه قانون تابعیت ایران، قانون گذرنامه، قانون راجع به استرداد مجرمان، لایحه قانون ورود و اقامت اتباع بیگانه، قانون ازدواج، آئین نامه زناشویی بانوان ایرانی با تبعه خارجی، قانون تشویق و حمایت از سرمایه گذاری خارجی، قانون خدمت وظیفه عمومی، ماده ۴۵ قانون ثبت احوال و همچنین دستورالعمل اجرایی ماده ۴۵ ثبت احوال مصوب سال ۱۳۶۲ و...

۳. رویه قضایی

یکی دیگر از منابع داخلی حقوق بین الملل خصوصی، رویه قضایی است. از آنجائیکه قضات دادگاهها برای اجرای قوانین به تفسیر قانون می پردازند، لذا رویه قضایی که دربرگیرنده تفاسیر دادگاهها از قانون است از اهمیت بسیار والایی برخوردار می باشد.

اصطلاح رویه قضایی اگر بدون قید و شرط استفاده شود، منظور مجموع آرای قضایی است، ولی رویه قضایی در معنی خاص، زمانی به کار برده می‌شود که محاکم یا دسته‌ای از آنها در مورد یکی از مسائل حقوقی، روش یکسانی را در پیش گیرند و آرای راجع به آن مساله چندان تکرار شود که بتوان گفت هرگاه آن محاکم با دعوای مشابه روبرو شوند، همان تصمیم را خواهند گرفت.^۱

بعضی از نویسندگان مانند دکتر کاتوزیان، رویه قضایی را بعنوان منبع حقوق تلقی نموده و معتقدند که قاضی، در تفسیر قانون ملزم به بررسی کردن اراده قانونگذار نیست و برحسب مقتضیات زمان و ضروریات جامعه مبادرت به تفسیر قانون می‌نماید. در مقابل، گروهی نیز معتقدند، که رویه قضایی نمی‌تواند بعنوان منبع حقوق محسوب شود، گرچه نقش رویه قضایی را در توسعه حقوق انکار نمی‌کنند. طرفداران این نظریه معتقدند، که ایجاد کننده قوانین قوه مقننه است و با توجه به اینکه قوه قضائیه، قوه ای مستقل از قوه قانونگذاری است، لذا قضات دادگاهها مأمور اجرای قوانینی هستند که از طرف قوه مقننه تصویب گردیده است و نمی‌توانند ایجاد کننده قواعد حقوقی باشند، زیرا براساس اصل ۱۶۶ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران که مقرر می‌دارد: «احکام دادگاهها باید مستدل و مستند به مواد قانونی و اصولی باشد که براساس آن حکم صادر شده است.» و همچنین در اصل ۱۶۷ ق.ا.ج.ا. قاضی را موظف نموده تا کوشش کند حکم هر دعوا را در قوانین مدونه بیابد.

با توجه به اینکه اعتبار رأی دادگاه نسبی است، یعنی رأی دادگاه فقط نسبت به طرفین دعوی لازم الاجرا بوده لذا آراء دادگاه نمی‌توانند بعنوان منبع حقوقی مستقلی محسوب شوند.

برخی از نویسندگان، معتقدند که گرچه، روشهای مرسوم بین محاکم و رویه قضایی را نمی‌توان بعنوان قواعد حقوقی برشمرد ولی این اصل در دو مورد اجرا نمی‌شود و رویه قضایی در ردیف منابع رسمی حقوق قرار می‌گیرد:^۲

۱. در صورتی که رویه قضایی از طرف سایر علمای حقوق نیز پذیرفته شود و احکام آن، به صورت عرف و عادت مسلم درآید؛

۱. ناصر کاتوزیان، مقدمه علم حقوق، شرکت سهامی انتشار، چاپ پنجاه و چهارم، سال ۱۳۸۶، ص ۱۸۹.

۲. همان، ص ۱۹۴.